

ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร

Religion and Beliefs in Bangkok

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{1/} และ ปาณีย์ ฐิตวิวัฒนา^{2/}

Sanya Sanyavivat Palanee Dhitivatana

ABSTRACT

The objective of this research project were as follows: To study Buddhism, conditions and beliefs by way of collecting the project data in the Bangkok Metropolitan area. To understand Buddhist monks, as one of the Thai social institutions, how much their functions and roles contributed to the society. To acquire knowledge concerned about Buddhism's faith in behavior and in magical activities. To analyse the relationships between faiths in Buddhism and in other respects in the present time and in the future which the research tried to survey whether or not the two different faiths will be alternated in the future. The findings of this study showed: Buddhist people are divided into different kinds of worship: the first one is Orthodox Theravada or doctrinal Buddhism and the second one is attached to Popular Buddhism, Most people, whom the research interviewed, criticized that Buddhism nowadays and in the future are declining a lot. Through the magical beliefs, the finding showed that most sampling population data did not belief in magical activities, while the same activities which the believed people organized are usually attached to shamanism and the beliefs in talisman.

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อเข้าใจถึงสภาพพุทธศาสนาและความเชื่อด้านต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครโดยส่วนรวม เพื่อเข้าใจถึงหน้าที่และบทบาทของพระที่มีต่อสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม เพื่อเข้าใจถึงระบบความเชื่อด้านพฤติกรรมทางพุทธศาสนาและด้านไสยศาสตร์ และเพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อด้านอื่น ๆ ทั้งปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

ผลการศึกษาพบว่า พุทธศาสนิกชนมี 2 ประเภทคือ นับถือแบบพุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา ยึดหลักคำสอนเป็นหลัก กับพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่มีความเห็นว่าพุทธศาสนาในปัจจุบันเสื่อมลงมาก และมีแนวโน้มเสื่อมลงมในอนาคตรเช่นกัน ด้านความเชื่อทางไสยศาสตร์พบว่าผู้ที่ไม่เชื่อถือทางไสยศาสตร์มีมากกว่าผู้ที่เชื่อทางไสยศาสตร์ ผู้ที่เชื่อถือทางไสยศาสตร์ทั้งเพศชายและเพศหญิงมีความเชื่อถือในเรื่อง การเข้าทรง และ เชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังตรงกัน

คำนำ

สังคมเมืองหลวงของประเทศไทย คือ กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางการปกครอง การเศรษฐกิจ ด้านการคมนาคม การศึกษาและการศาสนา ตลอดจนความเจริญความทันสมัยในด้านอื่น ๆ แทบทุกอย่าง กรุงเทพมหานครมีประชากรทั้งที่จบระดับการศึกษาชั้นสูงสุดเรื่อยลงมาจนกระทั่งคนที่พอจะอ่านออกเขียนได้และถึงคนที่อ่านเขียนไม่เป็นเลย ในด้านเศรษฐกิจก็พบได้ง่ายกับบุคคลที่ร่ำรวยชั้นมหาศาลหรือคนที่จนที่สุด ความแตกต่างที่สามารถมองเห็นได้ชัดแจ้งในกรุงเทพมหานครเหล่านี้ มีสิ่งหนึ่งที่เป็นความจริงคือแทบทุกคนต้องมีระบบความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญาการดำเนินชีวิตของตน ซึ่งมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ

ปัจจุบันระบบความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาได้รับการนำขึ้นพิจารณาเน้นให้เห็นถึงความสำคัญโดยเฉพาะประเด็น

^{1/}รองศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{2/}ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ที่ว่าระบบดังกล่าวนี้จะเข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาอย่างเป็นทางการเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เป็นต้นว่า น่าจะให้พระสงฆ์มีบทบาทการสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียน หรือให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมมากขึ้นกว่าปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งผู้บริหารที่รับผิดชอบด้านนี้มองเห็นความสำคัญของระบบความเชื่อเกี่ยวกับศาสนามากขึ้น

ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาหลายร้อยปีแล้ว ประชากรส่วนใหญ่จึงเป็นพุทธศาสนิกชน เฉพาะในกรุงเทพมหานครจากผลการสำรวจของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คือมีถึงร้อยละ 94.5 ของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด (3,125 ครัวเรือนจากจำนวนทั้งหมด 3,306 คน) การศึกษาเรื่องศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานครในที่นี้ จึงจำกัดขอบเขตเฉพาะพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลักของชาติและเพื่อมิให้เกิดความสับสนและยุ่งยากในการศึกษาที่ต้องการเจาะลึกเฉพาะเรื่องสำคัญ

ในขณะที่เรากล่าวว่าประเทศไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา แต่ทว่าในชีวิตประจำวันของคนไทย เราก็มักพบว่ามีระบบความเชื่อและมีประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่จนเป็นลักษณะประจำที่ขาดเสียมิได้ บางครั้งก็แยกแยะลำบากระหว่างคำสอนของพระพุทธศาสนากับลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ รวมไปถึงพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ จนมีผู้หวั่นไหวและแสดงความวิตกกังวลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว ที่พุทธศาสนิกชนนำมารวมกันว่านี่คือหลักพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากคำบรรยายเทศนาหรือข้อเขียนทางหนังสือพิมพ์หรือวารสารต่าง ๆ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวรวมทั้งสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จึงนำศึกษาเรื่องศาสนาและความเชื่อของคนในเขตกรุงเทพมหานครทั้งในสภาพปัจจุบันซึ่งจะทำให้สามารถคาดคะเนต่อไปในอนาคตประมาณ 20 ปีข้างหน้าว่าจะมีสภาพเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อเข้าใจถึงสภาพพุทธศาสนาและความเชื่อด้านต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครโดยส่วนรวมทั่ว ๆ ไป
2. เพื่อเข้าใจถึงหน้าที่และบทบาทของพระที่มีต่อสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม
3. เพื่อเข้าใจถึงระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมทางพิธีกรรมทั้งส่วนของพุทธศาสนาและความเชื่อด้านต่าง ๆ
4. เพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ ระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อด้านอื่น ๆ ของคนในเขตกรุงเทพมหานครในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาด้านเอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีสำคัญซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาและทางลัทธิพราหมณ์
2. เข้าไปศึกษาร่วมในเหตุการณ์พิธีกรรม และประเพณีสำคัญบางอย่างโดยการสังเกตและสอบถาม
3. ศึกษาประชากรที่เป็นพุทธศาสนิกชนครัวเรือนละ 1 คน จาก 19 เขต จำนวน 950 คน โดยใช้การสัมภาษณ์จากแบบสอบถามทั้งแบบปลายปิดและปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลถึงระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ รวมทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งในปัจจุบันและคาดคะเนถึงอนาคตด้วย
4. กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยนำแผนผังของเขต ทั้ง 19 เขตในกรุงเทพมหานคร (ยกเว้น 5 เขต) มาเลือกแขวงจากแต่ละเขต แล้วจึงเลือกบล็อกจากแต่ละแขวง ๆ ละ 2-3 บล็อก โดยให้บล็อกที่มีทั้งที่เป็นบ้านที่พักอาศัย ร้านค้า ดิเกวตตลอดจนแหล่งชุมชนแออัดคละกันไป แล้วเข้าสัมภาษณ์ตามบล็อกดังกล่าวโดยสัมภาษณ์ผู้ที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป เฉพาะบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ ไปเรื่อย ๆ จนครบจำนวนที่ต้องการ เขตละ 50 คน รวม 950 คน
5. แบบสอบถามที่ใช้ หาค่าความเชื่อได้โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านตรวจสอบและทดลองสอบถามกับบุคคล

อีก 50 คน แล้วนำเอาแบบสอบถามมาแก้ไขปรับปรุงใหม่อีกครั้งหนึ่ง

6. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฆราวาสและพระภิกษุถึงสภาพระบบความเชื่อทางศาสนา และไสยศาสตร์ รวมทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนในกรุงเทพมหานคร ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

7. การวิเคราะห์ข้อมูล ในส่วนพิธีกรรมวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้แนวความคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ในส่วนประชากรทั่วกรุงเทพฯ ที่ได้จากแบบสอบถามใช้หลักสถิติ

8. เทคนิคและวิธีการสถิติ ใช้อัตราส่วนร้อยละ ไคสแควร์ และแจกแจงในรูปตาราง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อประโยชน์ในทางวิชาการ
2. เพื่อความเข้าใจในระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาและอื่น ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร ในช่วงที่ผ่านมา สภาพปัจจุบันและคาดคะเนไปถึงวันข้างหน้า
3. เพื่อนำมาใช้วางแผนฯ การพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ เช่น งานบริหารด้านการศึกษา
4. เป็นแนวทางการวิจัยต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร มีข้อจำกัดขอบเขตการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาประชากรทั้งหมด 19 เขต จากจำนวน 24 เขต ดังนี้ พระนคร คลองสาน ดุสิต คลิ่งชัน ธนบุรี บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ บางกะปิ บางขุนเทียน บางเขน บางรัก ปทุมวัน ป้อมปราบฯ พญาไท พระโขนง ภาษีเจริญ ยานนาวา สัมพันธวงศ์ และ ห้วยขวาง

เขตที่ไม่ได้ศึกษามี 5 เขต คือ หนองแขม ราษฎร์บูรณะ มีนบุรี หนองจอก และ ลาดกระบัง มิได้รวมอยู่ในเขต ที่ทำการสุ่มตัวอย่างเป็นเพราะขนาดของตัวอย่าง มีจำนวนค่อนข้างจำกัดคือประมาณ 1,200 ราย

2. ศึกษาเฉพาะเขตละ 50 คน และศึกษาเฉพาะพุทธศาสนิกชนที่เป็นศาสนาอื่นมิได้ศึกษา และมีอายุอย่างต่ำ 18 ปี

3. ประเด็นทางพุทธศาสนามีอยู่มากแต่การศึกษาที่นี้จำกัดเฉพาะส่วนที่สำคัญมากทางพุทธศาสนาเท่านั้น และด้านพิธีกรรม ศึกษาเฉพาะพิธีกรรม “ภาณยักษ์” เพราะกำลังลดน้อยลง และจะหมดไปในวันข้างหน้า พิธีกรรมด้านอื่น ๆ เช่น การเข้าทรง ผู้วิจัยใช้แนวทางจากการสังเกตเพื่อนำมาร่างแบบสอบถามและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

4. กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 950 คนจากประชากรกรุงเทพมหานคร 4 ล้านคนเศษ อาจจะน้อยมากจนเป็นคำตอบตัวแทนของคนกรุงเทพฯ มิได้ แต่คณะผู้วิจัยถูกจำกัดด้วยงบประมาณ เวลา และกำลังคน จึงวิจัยจำกัดขอบเขตดังกล่าว แต่ผลการวิจัยก็น่าจะเป็นแนวทางอย่างกว้าง ๆ ของปัจจุบันและอนาคตได้พอสมควร

5. จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ศึกษาเฉพาะทางด้าน เพศ อายุ และการศึกษาที่จะมีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติต่อระบบความเชื่อและศาสนาพุทธเท่านั้น

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เทียนฉาย และคณะ ได้ศึกษาสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของกรุงเทพมหานคร ด้านศาสนา และประเพณีพบว่า ครั้วเรือนในกรุงเทพมหานครนับถือศาสนาพุทธคือ มีถึง 94.5 ของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด พิจารณาถึงความสม่ำเสมอในการปฏิบัติทางศาสนานั้น ปรากฏว่าครัวเรือนจำนวน 3,125 ครัวเรือนไปทำบุญที่วัดเพียงร้อยละ 31.3 เท่านั้นที่ไปทำบุญที่วัดอย่างสม่ำเสมอ ส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 61.3 ทำบุญที่วัดเพียงครั้งคราว และร้อยละ

7.2 ไม่เคยไปทำบุญที่วัดเลย การศรัทธา พบว่าร้อยละ 58.4 เคยศรัทธา แต่ไม่สม่ำเสมอที่ศรัทธาอย่างสม่ำเสมอ มีเพียงร้อยละ 35.3 และมีอีก ร้อยละ 6 ที่ไม่เคยศรัทธาเลย สำหรับการสวดมนต์ซึ่งปฏิบัติเป็นประจำจาก 3,299 คนในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่สวดมนต์สม่ำเสมอ คือมีถึง ร้อยละ 40.5 ของครัวเรือนทั้งหมด ร้อยละ 32.5 สวดมนต์เช่นกันแต่ไม่สม่ำเสมอ แต่ก็มีความถึง ร้อยละ 23.7 ที่ไม่เคยสวดมนต์เลย ด้านการปฏิบัติทางศาสนาพบว่า ชาวกรุงเทพมหานครส่วนมาก มีความเห็นว่าการเป็นศาสนิกชนที่ดีควรปฏิบัติตนไปในทางที่มุ่งอยู่กับการทำตัวเองให้ดี แล้วจะบังเกิดผลดีแก่สังคม เช่น การทำบุญให้ทาน ความซื่อสัตย์สุจริต และการถือศีล ไม่ทำบาป เป็นต้นและมีน้อยมากที่เห็นว่าศาสนิกชนที่ดีควรปฏิบัติในทางวัตถุธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึงการไปวัด การหาเงินเข้าวัด และการร่วมทำบุญของวัด เป็นต้น ด้านความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีที่สำคัญของพุทธศาสนา การบวช หรือประเพณีที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการบวช ผู้วิจัย จำกัดผู้ตอบเฉพาะเพศชายพบว่า ครัวเรือนร้อยละ 51 ที่บวชมาแล้ว อีกร้อยละ 43.6 ยังไม่ได้เหตุผลของการบวช ร้อยละ 67.8 ให้คำตอบว่า เป็นการทำตามประเพณี และเลือกวัดที่จะบวชด้วยมีจำนวนร้อยละ 61.2 ที่จะเลือกวัดให้ลูกชายคนบวช เพราะเคยทำบุญที่วัดนั้นประจำและเพราะมีอุปชฌาย์ที่วัดนั้นในการพิธีบวช ส่วนใหญ่มีถึงร้อยละ 62.6 จัดพิธีทำขวัญนาค แห่นาค และเลี้ยงแขกเต็มที่

จำนงค์และเพ็ญศรี พบว่านิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่นับถือศาสนาพุทธจำนวน 118 คน จากคณะต่าง ๆ มีนิสิตประมาณครึ่งหนึ่งมีความคิดเห็นในเชิงลบต่อศาสนา และให้เหตุผลว่าพุทธศาสนาไม่ทันสมัยล้าหลังเป็นเพราะพุทธศาสนาเต็มไปด้วยพิธีกรรมและไสยศาสตร์ นิสิตยังมีความเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความมั่งงาย ไม่มีประโยชน์ และเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม

ข้อสมมติฐานของการวิจัย

ทัศนคติของคนในเขตกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อระบบความเชื่อและพุทธศาสนาในปัจจุบันและอนาคตมีแนวโน้มเสื่อมลง

ตัวแปรการศึกษาครั้งนี้ คือ เพศ อายุ และระดับการศึกษา

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าใจถึงสภาพพุทธศาสนาและความเชื่อด้านต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยส่วนรวม เพื่อเข้าใจถึงหน้าที่และบทบาทของพระที่มีต่อสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม เพื่อเข้าใจถึงระบบความเชื่อด้านต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมทางพิธีกรรมทั้งส่วนของพุทธศาสนาและด้านไสยศาสตร์ และเพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อด้านอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตด้วย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 19 เขต ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 950 คน ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนและมีอายุขั้นต่ำ 18 ปี โดยการสัมภาษณ์ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากครัวเรือนหนึ่งจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ การเก็บข้อมูลได้จากเอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางพุทธศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์ จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมหลายอย่าง และจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ การศึกษาจากข้อเขียนทางพุทธศาสนาของผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งจากแบบสอบถามที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง 950 คน การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ในเนื้อหาโดยใช้แนวความคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาส่วนหนึ่ง และใช้เทคนิคหลักสถิติ ใช้อัตราส่วนร้อยละ ไคสแควร์ แจกแจงในรูปตารางอีกส่วนหนึ่ง

ผลการศึกษาเรื่อง ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้พบดังต่อไปนี้

1. พุทธศาสนิกชนที่อยู่ในสังคมไทยมีลักษณะการนับถือศาสนาพุทธซึ่งสะท้อนออกมาทางด้านความเชื่อถือศรัทธา ประพฤติปฏิบัติอยู่ 2 ประเภท คือ พุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา ซึ่งปฏิบัติตามคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาอย่างถึง “แก่น” กับพุทธศาสนาซึ่งพัวพันอยู่กับอิทธิปาฏิหาริย์อำนาจเหนือธรรมชาติ เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบชาว

บ้าน” ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิพราหมณ์ ความเชื่อในเรื่องผีสาংเทวดา โดยที่พุทธศาสนาแบบชาวบ้านนี้สามารถให้คำตอบและวิธีแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันแก่ศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

2. หน้าที่และบทบาทของพระที่มีต่อสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมพบว่าบทบาทสำคัญคือ “ผู้ให้คำแนะนำจิตใจ” บทบาทนี้มีพระภิกษุสงฆ์ที่ให้การคำแนะนำจิตใจแก่พุทธศาสนิกชนทั้งสองประเภท คือ ทั้งระดับพุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา หรือ ศึกษา “แก่น” ของพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่าพระราชชัยกวี (พุทธ-ทาส) ทำหน้าที่บทบาทนี้มากกว่า 40 ปี โดยให้วิธีการต่าง ๆ ทั้งข้อเขียนปาฐกถา บรรยายธรรมเทศนา และยังมีพระภิกษุสงฆ์รูปอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่นี้เช่นกัน ระดับพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน พระสงฆ์ทำหน้าที่ให้คำแนะนำจิตใจ เช่นเดียวกันโดยมีพิธีการต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง และเผยแพร่กว้างขวางโดยสื่อมวลชนรูปต่าง ๆ เช่น การทำพิธีปลุกเสกเครื่องรางของขลัง การดูชะตาชีวิต การสะเดาะเคราะห์ พิธีรดน้ำมนต์ เป็นต้น บทบาทนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องผีสาংเทวดา เข้ามาเกี่ยวข้องในระบบชีวิตด้วย พระสงฆ์จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำ ปกปักรักษา รวมทั้งประกอบพิธีต่าง ๆ ให้พุทธศาสนิกชนประเภทพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

บทบาทของพระสงฆ์ที่เห็นชัดอีกลักษณะหนึ่งคือ ช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนที่มีชีวิตอยู่ให้แยกจากผู้ถึงแก่กรรมหรือตายออกจากกัน วัด พระ หรือสถาบันศาสนา ยังเป็นสถาบันเดียวที่ทำหน้าที่ด้านนี้โดยมิได้ถูกหน่วยงานอื่นหรือสถาบันอื่น ๆ แบ่งความรับผิดชอบไป ทั้งนี้เนื่องด้วยปรากฏการณ์ทางสังคมเมืองที่เนื้อที่มีจำกัด มีราคาและความนิยมของพุทธศาสนิกชนที่จะตั้งศพไว้ที่วัดยังคงไม่เปลี่ยนแปลง

3. ด้านพิธีกรรม ทางพุทธศาสนาและความเชื่อด้านอื่น ๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาประจำปี ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา มีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาทุกวัด โดยทำบุญร่วมกันมีพระธรรมเทศนา และที่สำคัญคือมีการเวียนเทียนในเวลาค่ำ พุทธศาสนิกชนจะพร้อมกันหน้าพระอุโบสถ กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำบูชา พร้อมกับตามผู้นำ และเวียนเทียนแบบบทกนิษวันสำคัญประจำเดือนคือ วันพระ ได้แก่วันขึ้น แรม 8 ค่ำ วันขึ้น แรม 15 ค่ำ พุทธศาสนิกชนจะไปทำพิธีถวายสังคทานร่วมกัน และฟังพระธรรมเทศนา พร้อมทั้งกรวดน้ำในท้ายที่สุด

พิธีกรรมซึ่งเกิดจากความเชื่อสืบเนื่องมาจากลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผีสาংเทวดา ได้ทำการศึกษารายละเอียดเฉพาะพิธีกรรม “พิธีสวดภาณยักษ์” พิธีนี้เดิมจัดเป็นพิธีหลวงมีมาแต่โบราณ และสิ้นสุดลงในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาเจ้าอาวาสและราษฎรทั่วไปที่ยังมีความเชื่อถือและเลื่อมใสอยู่จึงจัดพิธีสวดภาณยักษ์ขึ้นใหม่ โดยลอกแบบมาจากพิธีหลวง พิธีนี้เื้อต่อวัดที่จัดพิธีคือการหารายได้สมทบทุน ก่อสร้างซ่อมแซม สิ่งที่ทางวัดต้องการโดยได้รายได้จากสิ่งของที่ถือว่า “ขลัง” ซึ่งมีอยู่หลายอย่าง และด้านประชาชนที่เชื่อถือเลื่อมใสก็ช่วยด้านจิตใจให้เขารู้สึกมีกำลังใจช่วยเหลือเขาในสิ่งที่ต้องการโดยถวายเงินให้วัดเป็นการทำบุญโดยตรง และได้สิ่งของที่ตนต้องการมาช่วยอีกส่วนหนึ่ง เช่น รูปนางกวัก ไปตั้งหน้าร้านค้า เพื่อจะได้กวักเงินกวักทอง ทำมาค้าขึ้น อีกประการหนึ่งผู้ที่เข้าฟังเชื่อกันว่า การได้ฟังพระสวดภาณยักษ์ เป็นการปิดเสนียด ปิดกฤติผีปีศาจ สิ่งชั่วร้ายให้หมดไป จากการศึกษาคาดว่าในปี พ.ศ. 2545 พิธีนี้น่าจะหมดไปเพราะไม่มีการศึกษาเล่าเรียนการสวดทำนองพิธีดังกล่าวจากพระภิกษุรุ่นหลัง

4. ในส่วนพฤติกรรม และทัศนคติของคนกรุงเทพมหานครที่มีต่อพุทธศาสนา และความเชื่อในกรุงเทพมหานคร พบว่า

ข้อมูลทั่วไป ประชากรทั้งหมด 950 คน เป็นหญิงมากกว่าชายเล็กน้อย คือ ร้อยละ 54.83 กับ 45.37 ด้านอายุระหว่าง 18-24 ปี ร้อยละ 33.18 ช่วงอายุ 25-29 ร้อยละ 18.74 ช่วงอายุ 30-39 ปี ร้อยละ 20.32 ช่วงอายุ 40-49 ร้อยละ 15.47 และอายุ 50 ปีขึ้นไปร้อยละ 13.32 ส่วนระดับการศึกษาพบว่าการศึกษา มศ.4-6 กับระดับ ป.1-4 มีจำนวนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 26.00 และ 25.02 ตามลำดับ รองลงมาคือระดับอุดมศึกษา ร้อยละ 19.12

ระดับ มศ.1-3 กับระดับ ป.5-7 ร้อยละ 14.34 และ 12.00 ตามลำดับ ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษามีเพียงร้อยละ 4.00

กล่าวได้ว่าประชากรทั้งหมด 950 คน น่าจะถือได้ว่าเป็นตัวแทนของชาวกรุงเทพมหานครได้ เพราะนอกจากเทคนิคการสุ่มตัวอย่างเพื่อให้ได้ตัวแทนที่ถูกต้องแล้ว จากจำนวนประชากรตัวอย่างดังกล่าว เห็นได้ว่ามีอัตราส่วนร้อยละของกลุ่มต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันไม่ได้แตกต่างจนเด่นชัดว่าจำกัดเฉพาะกลุ่มย่อยใดกลุ่มย่อยหนึ่ง จึงน่าจะสอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างของสังคมเมืองได้

เพศกับพฤติกรรมและทัศนคติทางพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับชาติน้ำ : พบว่า

1. เพศชาย มีความไม่เชื่อในเรื่องเกี่ยวกับชาติน้ำมากกว่าเพศหญิงคิดเป็นอัตราร้อยละ 37.59 และ 26.20
2. ความรู้สึกเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้างว่าชาติน้ำมีหรือไม่ ปรากฏว่าเพศชายมีน้อยกว่าเพศหญิง ร้อยละ 33

และ 43

3. ความรู้สึกว่าชาติน้ำมีจริงพบที่ เพศชาย เชื่อน้อยกว่าเพศหญิงเช่นกัน คือ ร้อยละ 28.54 และ 30.25
- ความรู้เกี่ยวกับศีล 5 : พบว่า

กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีทั้งที่รู้ศีล 5 ครบทุกข้อ มีที่รู้เฉพาะบางข้อ และไม่รู้เลยทุกข้อ

1. เพศชายและเพศหญิงที่มีความรู้ศีล 5 ครบทุกข้อคิดเป็นอัตราร้อยละ 74.48 และ 61.66
2. เพศชายและเพศหญิงที่รู้เฉพาะศีลบางข้อ พบว่าเพศหญิงมีความรู้มากกว่าเพศชาย ร้อยละ 29.09 และ

21.35

3. เพศชายและเพศหญิงที่ไม่รู้เกี่ยวกับศีล 5 เลย พบว่า เพศหญิงก็มีมากกว่าเพศชายเช่นกันคือ 9.25 และ

4.17

เห็นได้ว่าพุทธศาสนิกชนทั้งชายหญิงยังมีความรู้เกี่ยวกับศีล 5 อยู่มากกว่ารู้บ้าง ไม่รู้บ้าง หรือไม่รู้เลย ระดับความสำคัญของศีล 5 แต่ละข้อ : พบว่า

ทั้งเพศชายและเพศหญิงเห็นว่า ศีลข้อที่ 1 (ห้ามฆ่าหรือทรมานสัตว์) สำคัญที่สุด คิดเป็นร้อยละ 23.73 และ 25.18 ตามลำดับ ข้อที่สำคัญรองลงมาคือศีลข้อที่ 3 (ห้ามประพฤติดีกในกาม) คิดเป็นร้อยละ 17.51 และ 17.91 ตามลำดับ ข้อที่สำคัญอันดับที่สามคือศีลข้อที่ 4 (ห้ามพูดโกหก ส่อเสียด) คิดเป็นร้อยละ 19.40 และ 20.40 สำหรับศีลข้อ 2 (ห้ามลักทรัพย์) และข้อที่ 5 (ห้ามดื่มเครื่องดองของเมา) มีอัตราส่วนร้อยละที่แตกต่างกันน้อยมากจนไม่น่าจะระบุชัดเจนได้

ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ : พบว่า

1. เพศ มีได้มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เลย หมายความว่า จะระบุว่าชายหรือหญิงมีความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์มากน้อยกว่ากันไม่ได้

2. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในรายละเอียดด้านพิธีกรรมต่าง ๆ เพศชาย และเพศหญิงมีความเชื่อแตกต่างกัน คือ

เพศชายมีความเชื่อถือเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

อันดับที่ 1	เครื่องรางของขลัง	คิดเป็นร้อยละ	22.73
อันดับที่ 2	การทำพิธีเข้าทรง	คิดเป็นร้อยละ	17.91
อันดับที่ 3	อิทธิปาฏิหาริย์	คิดเป็นร้อยละ	15.24
อันดับที่ 4-8	การบนบาน คุณไสย พิธีสะเดาะเคราะห์ ลางสังหรณ์ และอื่น ๆ	มีไม่มาก	

เพศหญิง มีความเชื่อถือเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

อันดับที่ 1	การเข้าทรง	คิดเป็นร้อยละ	19.23
อันดับที่ 2	लगसंहरणं	คิดเป็นร้อยละ	18.55
อันดับที่ 3	เครื่องรางของขลัง	คิดเป็นร้อยละ	17.42

อันดับที่ 4-8 การบนบาน คุณไสย พิธีสะเดาะเคราะห์ อิทธิปาฏิหาริย์ และอื่น ๆ มีไม่มากนัก

เป็นที่น่าสังเกตว่า เพศชายและเพศหญิง มีความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ตรงกันคือ การเข้าทรง และเครื่องรางของขลัง และความแตกต่างของแต่ละความเชื่อก็มีน้อยมากไม่เกินร้อยละ 3

อายุ : ทศนคติและพฤติกรรมทางความเชื่อและพุทธศาสนา

คิดแต่ละข้อที่ยึดถือปฏิบัติ : พบว่า

ในช่วงอายุต่าง ๆ เหมือนกัน และแตกต่างกันดังนี้ ช่วงอายุ 18-24 ปี ศีลข้อที่สำคัญที่สุดและสำคัญเรียงตามลำดับมากน้อยดังนี้ ศีลข้อที่ 1 ร้อยละ 25.91 ศีลข้อที่ 3 ร้อยละ 22.82 ศีลข้อที่ 4 ร้อยละ 19.15 และศีลข้อที่ 2 และ 5 ร้อยละ 16.06 เท่ากัน ช่วงอายุ 25-29 ปี พบว่าศีลทั้ง 5 ข้อ มีอัตราส่วนที่แตกต่างกันน้อยมากทุกข้อ จนไม่อาจระบุได้ชัดเจนว่าข้อใดสำคัญมากน้อยกว่ากัน

ช่วงอายุ 30-39 ปี พบว่าศีลข้อที่ 4 และข้อที่ 1 มีความแตกต่างน้อยมาก คือร้อยละ 24.32 และ 24.00 ศีลข้อที่ 2 ร้อยละ 19.46 ศีลข้อที่ 3 และ 5 ร้อยละ 17.00 และ 16.00 ตามลำดับ ช่วงอายุ 40-49 ปี พบว่าศีลข้อที่ 3 และข้อที่ 2 ข้อที่ 1 ร้อยละ 22.30 21.71 และ 21.00 ตามลำดับ ซึ่งเป็นความแตกต่างที่น้อยมาก ศีลข้อที่ 4 และข้อที่ 5 ร้อยละ 18.30 และ 17.14 ช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป พบว่าศีลข้อที่ 1 ร้อยละ 29.55 มากที่สุด ศีลข้อที่ 3 ข้อที่ 2 มีความแตกต่างกันน้อยมาก คือ 20.45 และ 20.00 อันดับสุดท้ายคือ ศีลข้อที่ 4 และ 5 ร้อยละ 16.00 และ 14.40

กล่าวได้ว่าศีลทุกข้อ ทุกช่วงอายุเห็นว่าสำคัญและยึดถือปฏิบัติโดยเฉพาะศีลข้อที่ 1 ช่วงอายุ 18-24 ปี 30-39 ปี และ 50 ปีขึ้นไป

สถานที่ทำบุญ : พบว่า

ทุกช่วงอายุตั้งแต่ 18 ปีจนถึงอายุ 50 ปีขึ้นไปยังนิยมไปทำบุญที่วัดเป็นอันดับแรก คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 51.28 ไปสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าหรือสถานเลี้ยงดูคนพิการเป็นอันดับที่สอง คิดเป็นร้อยละ 23.80 ไปมูลนิธิต่าง ๆ อันดับที่สาม ร้อยละ 8.50 และที่อื่น ๆ บ้างไม่มากนัก

เมื่อพิจารณาเฉพาะช่วงอายุ ที่น่าสังเกตข้ออย่างหนึ่ง คือ ช่วงอายุ 18-24 ปี นิยมไปทำบุญที่วัดร้อยละ 45.17 อันดับหนึ่งและไปสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าหรือสถานเลี้ยงดูคนพิการอันดับที่สองร้อยละ 42.90 จึงสามารถคาดคะเนในอนาคต 20 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2545) แนวโน้มของการเปลี่ยนสถานที่ทำบุญจากวัดไปสถานที่อื่น ๆ เช่น สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า หรือ สถานเลี้ยงดูคนพิการจะมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจซึ่งรวมทั้งระบบความเชื่อถือ ศรัทธา ค่านิยมต่าง ๆ ด้วย อนึ่ง คนช่วงอายุ 18-24 ปีขณะนี้จะมีอายุระหว่าง 38-44 ปี ในอีก 20 ปีข้างหน้า ซึ่งเป็นวัยกำลังของสังคม เป็นพ่อ-แม่คน ครู-อาจารย์หรืออาชีพอื่น ๆ ซึ่งมีบทบาทต่อสังคมอย่างมากทั้งทางตรงและทางอ้อม และจะส่งผลให้อนุชนรุ่นหลังเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมหลายอย่างด้วย

สิ่งของที่ทำบุญ : ไส้บาตร

พบว่าทุกช่วงอายุตั้งแต่ 18 ปี จนถึงอายุ 50 ปี ยังคงนิยมตักบาตรด้วยอาหารคาวหวานทั้งสองอย่าง คิดเป็นร้อยละ 42.11 รองลงมาคือ ดอกไม้ รูป เทียน ร้อยละ 27.20 อาหารคาวหรือหวานอย่างใดอย่างหนึ่งอันดับที่สาม คือ 16.65 อันดับที่ 4 นิยมถวายปัจจัยใส่ซองร้อยละ 13.40 ชื่อน่าสังเกตจากการศึกษาครั้งนี้พบว่าผู้ที่อายุ 50 ปีขึ้นไปนิยมใส่ปัจจัยมากกว่าช่วงอายุอื่น ๆ

ความคิดเห็นที่มีต่อพุทธศาสนาในปัจจุบัน : พบว่า

ช่วงอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไปจนถึงอายุ 49 ปี มีความคิดเห็นตรงกันว่าพุทธศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเสื่อมลงมาก มีเพียงผู้ที่อายุเกิน 50 ปี ขึ้นไป ที่เห็นว่า ศาสนาพุทธปัจจุบันดีขึ้น ชื่อนำสังเกตจากการค้นพบครั้งนี้ ก็คือ อายุ 18-24 ปี และ 25-29 ปีเห็นว่า พุทธศาสนาเสื่อมลงมาก ถึงอัตราร้อยละ 61.40 และ 64.00 ตามลำดับ ช่วงอายุ 30-39 ปี และ 40-49 เห็นว่าเสื่อมลง ร้อยละ 40.41 และ 43.00 ตามลำดับ

ทัศนคติที่มีต่อพุทธศาสนาในอนาคต : พบว่า

ช่วงอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไปจนถึงอายุ 29 ปี ยังเห็นว่าพุทธศาสนาในอนาคตประมาณ 20 ปีข้างหน้าจะเสื่อมลงมากขึ้น คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 49.00 (18-24) และ 49.44 (25-29 ปี) และ 49.44 ตามลำดับ แต่ช่วงอายุ 30-50 ปีขึ้นไป เห็นว่าพุทธศาสนาในอนาคตจะดีขึ้นร้อยละ 34.20 (30-39 ปี) 32.85 (40-49 ปี) 33.33 (50 ปีขึ้นไป) เห็นได้ว่าเมื่ออายุมากขึ้นทัศนคติที่มองต่อพุทธศาสนาเปลี่ยนไปในทางดีขึ้น เมื่อเทียบกับทัศนคติที่มองสภาพปัจจุบัน

ระดับการศึกษา : ทัศนคติและพฤติกรรมต่อพุทธศาสนาและไสยศาสตร์

ความมุ่งหมายในการสวดมนต์ : พบว่า

การศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับการไหว้พระสวดมนต์ กล่าวคือ ทั้งผู้ไม่มีการศึกษาและผู้ที่มีการศึกษาดังแต่ชั้นประถมศึกษา ป.1 ขึ้นมาจนระดับอุดมศึกษามีจุดประสงค์ “จิตใจสงบมีสมาธิ” เป็นอันดับที่หนึ่งคิดเป็นร้อยละ 54.00 และมีจุดประสงค์ “ขอให้บ้านคงความสุข” เป็นอันดับที่สองคิดเป็นร้อยละ 25 มีจุดประสงค์ระลึกถึงคุณพระสัมมาพุทธเจ้าเป็นอันดับที่สามร้อยละ 18.00 น. และอื่น ๆ อีกร้อยละ 8.00

ความคิดเห็นที่มีต่อพุทธศาสนา : พบว่า

ประชากรตัวอย่างทุกกลุ่มระดับการศึกษา เห็นว่าการนับถือศาสนาพุทธมีผล “ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ” เป็นอันดับสูงสุด และมีผลด้าน “เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน” เป็นอันดับที่สอง กล่าวคือ ผู้ที่ไม่มีการศึกษามีความเห็นอันดับที่หนึ่งและสองคิดเป็นร้อยละ 89.50 และ 10.52 ระดับประถมปีที่ 1-4 ร้อยละ 77.68 และ 21.54 ระดับประถมปีที่ 5-7 ร้อยละ 76.00 และ 21.00 ระดับ ม.1-3 ร้อยละ 67.40 และ 29.10 ระดับ ม.4-6 ร้อยละ 75.20 และ 21.85 ระดับอุดมศึกษาร้อยละ 70.00 และ 29.00 คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ รวมทุกระดับการศึกษาถึงร้อยละ 75 และ 24.00 ตามลำดับ

ความคิดเห็นต่อพุทธศาสนาด้านอื่น ๆ พบว่า ศาสนาพุทธมีผลทำให้ “งมง่าย” พบในกลุ่มระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5-8 สูงสุด ร้อยละ 37.5 ศาสนาพุทธมีผลทำให้ “เลื่อยชา” พบในกลุ่มระดับการศึกษา ม.1-3 และ ม.4-6 ร้อยละ 28.80 เท่ากัน ศาสนาพุทธ ทำให้ช่วย “ถนอม” พบในระดับมัธยมศึกษา ม.4-6 ถึงร้อยละ 43.00

ความเชื่อถือด้านไสยศาสตร์ : พบว่า

กลุ่มผู้ตอบทั้งหมดไม่เชื่อด้านไสยศาสตร์มากกว่าเชื่อไสยศาสตร์คิดเป็นร้อยละ 58.00 ต่อ 42.02 ทั้งผู้ไม่เชื่อถือและผู้มีความเชื่อถือมีอยู่ทุกระดับการศึกษา กลุ่มที่เชื่อถือด้านไสยศาสตร์สูงสุด คือ ระดับประถมศึกษา ป.1-4 และระดับอุดมศึกษาคิดเป็นร้อยละ 11.50 และ 11.26 ตามลำดับ ในทางตรงกันข้าม กลุ่มที่ไม่มีความเชื่อถือในด้านไสยศาสตร์ได้แก่ ระดับการศึกษา ม.4-6, ป.1-4 และระดับอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 25.41 23.00 และ 19.40 ตามลำดับ

ความคิดเห็นที่มีต่อพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ทุกระดับการศึกษามีความคิดเห็นต่อพุทธศาสนาในปัจจุบัน 3 ประการคือ เสื่อมลง ดีขึ้น ปกติ ทุกระดับการ

ศึกษามีความเห็นว่าการพุทธศาสนาปัจจุบันเสื่อมลงมากมีถึงร้อยละ 52.45 เห็นว่าการพุทธศาสนาดีขึ้นร้อยละ 29.80 และเป็นปกติร้อยละ 11.35 ส่วนคำตอบอื่น ๆ ที่กระจายไม่เป็นกลุ่มร้อยละ 6.00 เมื่อพิจารณาแต่ละระดับการศึกษาพบว่าความเห็นเกี่ยวกับพุทธศาสนาเสื่อมลงคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละสูงมากยกเว้นระดับผู้ไม่รู้หนังสือเท่านั้น กล่าวคือ ผู้ไม่รู้หนังสือเห็นว่าเสื่อมลงร้อยละ 27.00 แต่กลับดีขึ้นถึง 57.00 ขณะที่ระดับการศึกษาอื่น ๆ มีดังนี้ ป.1-4 ร้อยละ 40 ป.5-6 ร้อยละ 45.56 ม.1-3 ร้อยละ 55.10 ม.4-6 ร้อยละ 59.32 และอุดมศึกษาถึงร้อยละ 63.21

ความคิดเห็นต่อพุทธศาสนาในอนาคต : พบว่า

ทุกระดับการศึกษามีความเห็นว่าการศาสนาพุทธในอนาคตจะเสื่อมลงคิดเป็น ร้อยละ 42.90 เห็นว่าการศาสนาพุทธจะดีขึ้นถึงร้อยละ 31.30 เห็นว่าเป็นปกติ ร้อยละ 10.63 และให้คำตอบอื่น ๆ ร้อยละ 13.51 คำตอบเกี่ยวกับการคาดคะเนในอนาคตข้างหน้านี้นับสนทนากับความคิดเห็นต่อพุทธศาสนาปัจจุบัน ระดับการศึกษาต่าง ๆ ที่เห็นว่าพุทธศาสนาเสื่อมลง ดังนี้ ป.5-7 ร้อยละ 38.40 ม.1-3 ร้อยละ 44.00 ม.4-6 ร้อยละ 50.00 ระดับอุดมศึกษา ร้อยละ 50.54 ข้อน่าสังเกตคือ ช่วงระดับการศึกษาที่ไม่ได้เรียนเลยให้คำตอบว่าพุทธศาสนาในอนาคตจะดีขึ้นมากกว่าเสื่อมลง คิดเป็นอัตราร้อยละ 53.00 และ 28.00 และ ระดับการศึกษา ป.1-4 ก็มีความเห็นเช่นกันคือ พุทธศาสนาในอนาคตจะดีขึ้นมากกว่าเสื่อมลงร้อยละ 39.15 และ 28.51 และเมื่อวิเคราะห์รวมแล้ว กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาในอนาคตจะเสื่อมลงคิดเป็นอัตราส่วน 42.00 และพุทธศาสนาในอนาคตจะดีขึ้น ร้อยละ 31.30

ข้อเสนอแนะ

1. พุทธศาสนิกชนในเขตกรุงเทพมหานครยังนับถือพุทธศาสนาแบบ “พุทธศาสนาชาวบ้าน” มาก และพระภิกษุสงฆ์เองก็ช่วยในการให้คำแนะนำจิตใจ ซึ่งพิจารณาในรูปของหน้าที่ประโยชน์แล้วก็ไปด้วยกันได้ ขณะที่พุทธศาสนิกชนอีกประเภทหนึ่งที่ยึดคำสอนทางพระพุทธศาสนาแท้ๆ ก็มีและมีพระภิกษุที่ช่วยอยู่เช่นกันในด้านพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้นอาจต้องมีมาตรการบางอย่างที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งอาจเป็นตัวแทนของรัฐ เช่น กรมการศาสนา หรือ องค์การเฉพาะทางด้านพุทธศาสนา ดูแลสอดส่องพฤติกรรมของกลุ่ม หรือองค์การใดที่อาจใช้ความเชื่อแบบพุทธศาสนาชาวบ้านให้เป็นประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง อาทิเช่น ทำพิธีกรรมบางอย่าง ด้านอิทธิปาฏิหาริย์ ความขลังต่าง ๆ หลอกลวงผู้ที่เชื่อถือ ศรัทธา ซึ่งพร้อมที่จะสละเงินทองหรือพร้อมที่จะทำตามคำแนะนำที่ให้มี การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ขึ้น ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ในระดับบุคคลอาจถูกหลอกลวงจากผู้ที่ตั้งตนเป็นผู้ที่ติดต่อกับวิญญาณได้ หรือมีเวทย์มนต์คาถา ขลังหลอกลวงทรัพย์สินเงินทอง หรือบางครั้งก็เสียทั้งตัวด้วย (ทำเสน่ห์เมตตามหานิยม) ในระดับกลุ่ม องค์การ ซึ่งมีกำลังเสริมแข็งแกร่งมาก เช่น สำนักปฐวรศักดิ์ ที่ตำบลบางแคและที่หุบผาสวรรค์ จังหวัดราชบุรี

2. ความเชื่อด้านพุทธศาสนาแบบชาวบ้านโดยเฉพาะพิธีกรรม “พิธีสวดภาณยักษ์” เป็นพิธีที่ขึ้นอยู่กับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนค่อนข้างแรงกล้า หากจะชี้ชัดลงไปว่าเป็นความเชื่ออย่างมหายหรือไม่ว่า ผู้วิจัยจึงใคร่เสนอแนะที่เห็นว่า ผู้ที่ไม่เชื่อถือเลยหรือมีความเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้างก็ตาม ควรได้มีโอกาสเข้าร่วมในเหตุการณ์เป็นประสบการณ์ด้วยตนเอง เพราะในงานนี้เป็นพิธีกรรมซึ่งกลุ่มคนที่เข้าร่วมมิได้เป็นสมาชิก คู่กันมาก่อนเลยทุกคนมาด้วยความเชื่อของตน หลังจากมีประสบการณ์แล้วน่าจะได้บันทึกไว้อย่างจริงจังและถูกต้องว่าเป็นอย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์ของคนรุ่นหลัง ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าภายในปี พ.ศ. 2545 พิธีสวดภาณยักษ์นี้จะหมดไปจากเขตกรุงเทพมหานคร เพราะไม่มีการรับทอดเรียนต่อสืบเนื่องจากพระภิกษุสงฆ์สวดภาณยักษ์นี้ เนื่องจากมีเหตุผลหลักสำคัญหลายประการ

3. ถ้ามีผู้สนใจศึกษาเรื่องนี้ให้กว้างขวางขึ้น น่าจะนำตัวแปรอื่นมาพิจารณาด้วยคือ อาชีพ รายได้ หรือการจัดลำดับชั้นทางสังคม ว่าจะมีผลต่อความเชื่อและศรัทธา ในพุทธศาสนาบ้างหรือไม่

4. ผลการศึกษากครั้งนี้เกี่ยวกับความนิยมไปทำบุญที่ใด พบว่ายังนิยมไปวัดจำนวนมาก แต่มีช่วงอายุ 18-24

ปี ที่ตอบว่านิยมไปทำบุญที่วัดอันคับหนึ่งและสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า หรือสถานเลี้ยงคนพิการอันดับที่สอง คิดเป็นร้อยละ 45.17 และ 42.90 ตามลำดับ ผลดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นลักษณะหลายประการ กรมการศาสนาก็ดี หน่วยงานองค์การใดที่เกี่ยวข้องทะนุบำรุงเสริมสร้างวัตถุสถานใด ๆ ก็ดี น่าจะพิจารณาว่า การสร้างเพิ่มเติมนั้นจะกลายเป็นความสูญเปล่า และจะเป็นภาระต่อไปข้างหน้า เพราะทัศนคติของกลุ่มหนุ่มสาวซึ่งจะเป็นผู้ใหญ่กำลังคนสำคัญในวันหน้ามิได้มุ่งทำบุญที่วัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้ผู้ที่มิอาจรับผิดชอบทางพระศาสนา ควรพึงเล็งเห็นความสำคัญของกิจวัตรระเบียบวินัยของพระภิกษุ สามเณรให้มากกว่าด้านวัตถุ

5. ทัศนคติที่พุทธศาสนิกชนมีต่อพระพุทธศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคตเสื่อมลงมาก มีความคิดเห็นแตกต่างกันบ้างที่อายุ กล่าวคือ เมื่ออายุมากขึ้น (50 ปีขึ้นไป) มีความรู้สึกว่า พุทธศาสนาดั้งเดิม ซึ่งอภิปรายได้หลายนัยยะในด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าอีก 20 ปีข้างหน้ากลุ่มที่วัดขึ้นอายุจะมากขึ้นเป็นกลุ่มวัยชรา หรือสิ้นชีวิตไปแล้ว สังคมจะก่อปรด้วยสมาชิกหนุ่มสาว ขณะนี้และถูกหลานอีกชั่วอายุคนหนึ่ง ผู้ที่มีความรู้สึกว่าพุทธศาสนาเสื่อมลง อาจรู้สึกว่ายิ่งเสื่อมลงมากขึ้น ๆ และผลจากการอบรมให้รู้ระเบียบสังคม (socialization) ทั้งทางตรงและทางอ้อมก็จะทำให้กลุ่มสมาชิกในสังคมโดยส่วนรวมมีความรู้สึกเหมือนกันหมด ในทางกลับกันสภาพสังคมเมืองที่สลับซับซ้อนวุ่นวาย มีแต่ความแก่งแย่งแข่งขันกันมากจนบุคคลล้าหลังและต้องหาที่พึ่งทางใจ ซึ่งพุทธศาสนาก็มีอยู่แล้วคือระดับที่ยึดถือคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลัก มีพระภิกษุสงฆ์ที่ให้คำแนะนำจิตใจ มีหนังสือเอกสารต่าง ๆ เป็นคู่มือให้อ่านศึกษาคนที่มองว่า พุทธศาสนาเสื่อมลงก็จะกลับมายึดถือปฏิบัติตามหลักดังกล่าว ผลที่ตามมาก็คือพุทธศาสนาในปี พ.ศ. 2545 มิได้เลวร้ายลงไปอย่างมากที่สุดที่ทุกคนกลัว ดังนั้น จึงใคร่เสนอว่า ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสต้องร่วมมือกันคือ ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ฝ่ายสงฆ์ผู้ที่เกี่ยวข้องอาจเป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้บริหารกิจของสงฆ์ และตัวพระสงฆ์เองต้องพึงเล็งที่วินัย จริยวัตรของพระภิกษุสามเณรเป็นประเด็นสำคัญ เพราะชาวบ้านมองดูอยู่ตลอดเวลาโดยคาดหวังในบทบาท (role expectation) ว่าพระควรปฏิบัติแบบนั้นแบบนี้ ไม่ควรทำอย่างนั้นอย่างนั้น ดังนั้น เมื่อมีพระภิกษุสงฆ์หย่อนพระวินัยตั้งแต่เรื่องเล็กน้อย จนถึงมีมากจนต้องสึก ทั้งที่เห็นด้วยตาตนเองก็ดี หรือจากการเผยแพร่ของสื่อมวลชนก็ดี มีผลทำให้ความเชื่อถือศรัทธาของชาวบ้านเสื่อมลง เช่น การเดินซื้อของ การคุมองหาเลขท้าย ยื่นซื้อสลากกินแบ่งรัฐบาล การยื่น-เงินที่ไม่สำรวมศุภนุหรี หรือมีเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง พระขัดผลประโยชน์ชกหรือยิงกัน เป็นต้น ในส่วนตัวของฆราวาสที่มองพุทธศาสนาเสื่อมลงทั้งปัจจุบันก็เดือนาคคก็ดี ใคร่ขอเสนอแนะว่าในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนนั้น ได้ปฏิบัติตามคำสอนบ้างหรือไม่ รู้และปฏิบัติตามหรือไม่ เพราะถ้าบุคคลหลาย ๆ บุคคลรู้ว่าโกหกไม่ดี ดื่มสุราไม่ดี แต่ยังทำ ก็กล่าวได้ว่าตัวเองนั้นก็มีส่วนรับผิดชอบต่อความเสื่อมของพุทธศาสนาที่ตนเห็นว่าเสื่อมด้วยเช่นกัน ระบบการสั่งสอนอบรมทั้งทางบ้านก็ดี สถานศึกษาก็ดี ค่านิยมของสังคมก็ดี จะต้องเอื้อซึ่งกันและกันเพื่อผลส่วนรวม

6. ความเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ พบว่ากลุ่มที่มีความไม่เชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์มีมากกว่ากลุ่มที่มีความเชื่อถือทางด้านไสยศาสตร์ เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาต่าง ๆ น่าสังเกตว่ากลุ่มที่มีความเชื่อด้านไสยศาสตร์สูงสุดมี 2 กลุ่ม คือ ระดับการศึกษาต่ำ (ป.1-4) และ ระดับอุดมศึกษา ในทางตรงกันข้ามกลุ่มที่ไม่เชื่อด้านไสยศาสตร์ก็มีระดับการศึกษาต่ำสุดและสูงสุดเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษาที่ได้รับจากสถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการนั้นมิได้มีผล หรือมีอิทธิพลต่อความเชื่อทางไสยศาสตร์ ถ้าจะมีการวิจัยต่อเนื่องควรจะพิจารณาว่าความเชื่อทางไสยศาสตร์นั้นบุคคลได้รับมาทั้งทางตรงก็ดี ทางอ้อมก็ดีจากกลุ่มครอบครัว เพื่อน หรือจากสื่อมวลชนที่พิมพ์เผยแพร่อยู่

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. 2500. พระไตรปิฎกภาษาไทย. เล่ม 22, 24, 31, 34, 41, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา. จิตตา สุวรรณชฎ. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์. สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยาสังคม : พัฒนาการแนวคิดและทฤษฎี : โรงพิมพ์วิทยานุกูล. 194 หน้า.

ทวี กองถวิล. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ ประชุมมงคลพิธี. (สัมภาษณ์ขุนสิทธิธรรม), บางแคไฟใต้การพิมพ์.

- พระกิตติวงศ์เวที สุวรรณโชโต. 2510. *การทำบุญในพระพุทธศาสนา*. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2524. *พระราชพิธี 12 เดือน*. พระนคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยา.
- พระราชชัยคีรี (พุทธทาส อินทปัญโญ). 2508. *แก่นพุทธศาสนา*. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.
- พระราชชัยคีรี. 2515. *ปาฐกถาธรรม วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม*. โรงพิมพ์สุทธิสารการพิมพ์.
- พระศรีวิสุทธิโมลี. 2518. *บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน*. พระนคร : โรงพิมพ์วิธานกุล.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2517. *พระสงฆ์กับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- โรงเรียนการศาสนาและศีลธรรมทหารบก, กรมยุทธศึกษาทหารบก. 2551. *วิชาการศาสนาและศีลธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษา, ทหารบก.
- วัดเกตุบดีศรีวราราม. 2519. *หนังสือสวดมนต์ฉบับพระภิกษุ สามเณร และอุบาสกและอุบาสิกา*. กรุงเทพฯ : ดำรงการพิมพ์.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2522. *คัมภีร์สองพระ*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2522. *คัมภีร์สองศาสนา*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2525. *พุทธศาสนากับสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ.
- เสฐียรโกเศศ. 2508. *ชาติก่อนชาติหน้า*. ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. 2524. *สงฆ์ไทยใน 200 ปี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- แสง จันทร์งาม. 2523. *พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ (ภาค 1)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บรรณาการ.